

De 'Verlichte' Wereld van de Oud-Katholiek B. Détert: *De Rapsodisten*, Een Onbekende Economische Periodiek (Brugge, 1784-1785)*

Y. VAN DEN BERGHE

De Zuidnederlandsche geschiedenis in de laatste jaren van de achttiende eeuw kennen wij slecht. Er is nog steeds discussie over de grote lijnen van de politieke en economische geschiedenis in deze periode, maar wat erger is, ons beeld ervan blijft vaag en mist scherpe omtrekken. Dit constateert men duidelijk wanneer men het met dat van Frankrijk uit die jaren vergelijkt. Dank zij overtalrijke getuigenissen, waaronder memoires, dagboeken, kranten en eigentijdse literatuur, maar ook portretten en stadsgezichten, kan men de tijdgeest van het Frankrijk van Lodewijk XVI bijna aanvoelen. Dit beeld is zo volmaakt dat we deze periode zonder het te willen visueel voor ogen schijnen te krijgen. Voor België is dit onmogelijk. Toch ontbreken de dagboeken niet; ze rusten ongeopend in privaat bezit. De kranten worden bijna nooit bestudeerd en de achttiende-eeuwse Belgische literatuur achten we van een dergelijk laag gehalte dat we haar zo vlug mogelijk willen vergeten. Ook de eigen beeldende kunst uit deze periode wordt niet gewaardeerd en is derhalve minder goed gekend. Veelal stelt men het voor alsof de Zuidelijke Nederlanden op alle gebieden zeer achterlijk waren. Dat is vooral te wijten aan de Brabantse omwenteling (1789-1790), die uiteindelijk een min of meer conservatief karakter vertoonde¹.

Volgens de meeste auteurs lag de schuld hiervoor bij de reactionaire geestelijkheid die de bevolking belette aan de vooruitgang deel te nemen. Recente onderzoeken tonen dat de werkelijkheid anders was. De volgende studie over de tot nu toe volslagen onbekend gebleven B. Détert bedoelt een bijdrage te zijn tot onze re-interpretatie van een ondanks alle schijn boeiend en levendig verleden.

B. Détert werd op 17 mei 1727 in de Oud-Katholieke Kerk aan de Slijk vaart te Rotterdam gedoopt. Hij was zoon van Joris Détert en Anna Hendriks Maas².

* Wij gebruiken de volgende afkortingen: ABSG: Archief Bisschoppelijk Seminarie Gent; ARA: Algemeen Rijksarchief Brussel; GAR: Gemeentelijke Archiefdienst Rotterdam; RAB: Rijksarchief Brugge; RAG: Rijksarchief Gent; RAU: Rijksarchief Utrecht; SAB: Stadsarchief Brugge; SBB: Stadsbibliotheek Brugge.

1. S. Tassier, *Les démocrates belges de 1789. Etude sur le Vonckisme et la révolution brabançonne* (Brussel, 1930). Zie over deze problematiek vooral: J. Craeybeckx, 'De Brabantse Omwenteling: een conservatieve opstand in een achterlijk land?', *Tijdschrift voor Geschiedenis*, LXXX (1967) 303-330.

2. GAR, Doop-, trouw- en begraafregisters van Rotterdam. Joris Détert overleed op 30 januari 1764. Hij woonde toen op de Schie onder Cool.

Later schreef hij dat zijn ouders 'eenvoudige lieden' waren die dank zij hard werken voldoende welstand hadden opgebouwd zodat ze hun zoon konden laten studeren³. Uit een notariële akte vernemen wij dat zijn ouders in ieder geval de blekerij 'Het Vergulde Paart' bezaten⁴. Na een verzorgde vooropleiding ging de jonge Détert aan de kweekschool der Utrechtse Clerezij te Amersfoort studeren. Zes jaar lang bekwaamde hij er zich in disciplines als Latijn, Grieks, filosofie en theologie maar voelde zich tenslotte niet geroepen om priester te worden⁵. Op 6 augustus 1749 werd in het Ambacht Cool onder Rotterdam aangifte gedaan van het huwelijk van B. Détert, wonende op de Schie onder Cool, en Maria Goosen uit Dordrecht. In dit huwelijk werden zes kinderen geboren die allen, uitgenomen de oudste dochter Anna, vrij spoedig na de geboorte overleden.⁶

Zowat vijf jaar na de dood van Maria Goosen, die op 2 januari 1769 in het Ambacht Cool begraven werd, trad hij opnieuw in het huwelijk met de Amsterdamse Maria Caenen⁷. Ondertussen had Détert zich vermoedelijk na de dood van zijn ouders te Delfshaven gevestigd waar hij een goede faam genoot als koopman en 'koornwijnbrander'⁸.

Vermoedelijk als gevolg van zijn verblijf in de kweekschool te Amersfoort koesterde Détert een meer dan gewone belangstelling voor de zaak der 'Utrechtse Clerezij'. Hij verdiepte zich in de problematiek van het geschil Rome-Utrecht en genoot weldra de reputatie een der 'stijfzinnigste en bekwaamste onder de ongewijde personen' te zijn. Ook geestelijken deden op hem een beroep om de argumenten van 'de rooms-katholieke zendelingen te weerleggen. Dit had het contradictorisch gevolg dat Détert meer en meer doordrongen raakte van de ideeën der zendelingen en na een paar jaren ernstig twijfelde aan de stellingen die hij verdedigde⁹. Hij zag de toekomst voor de Clerezij erg somber in en dacht dat deze kerkgemeenschap vrij spoedig zou uitsterven¹⁰. Détert beleefde deze problematiek zo

3. Beredeneerd Vertoog, § 11, ABSG, Correspondentie Van Eupen, XXXVII.

4. Akte van 22 september 1774, GAR, Oud-notarieel archief, 3904, f. 600.

5. Beredeneerd Vertoog, § 11.

6. GAR, Doop-, trouw- en begraafregisters van Rotterdam en Delfshaven. Uit dit huwelijk werden in de Oud-Katholieke Kerk aan de Slijkvaart te Rotterdam de volgende kinderen gedoopt
1. Anna, ged. 19 februari 1752, gehuwd op 30 oktober 1774 te Delfshaven, met Hendrik Kobel, begr. op 24 november 1778 te Schoonderloo onder Delfshaven.

2. Georgius, ged. 14 augustus 1754, begr. aang. 2 januari 1756.

3. Gertruid, ged. 4 mei 1756, begr. aang. 22 oktober 1756.

2. Wilhelmus, ged. 27 oktober 1758, begr. aang. 24 april 1759.

5. Georgius, ged. 4 augustus 1760, begr. aang. 7 augustus 1760.

6. Wilhelmus, ged. 30 december 1761, begr. aang. 7 juli 1763.

7. GAR, Doop-, trouw- en begraafregisters van Rotterdam en Delfshaven.

8. GAR, Oud-notarieel archief, 3208/I-430-479-545-570, 3209/100, 3417/935-1147-1210, 3415/225-823, 3902/947, 3904/600, 3906/46-89-284, 2917/1105,2924/345,2928/973-1197,3414/255,2940/676.

9. Beredeneerd Vertoog, § 11.

10. Brief van B. Détert aan Mgr. van Nieuwenhuysen, 1 oktober 1778, RAU, OBC, Inv. 1410 (1). In het vervolg aangehaald als RAU, OBC.

innig dat hij zich verplicht voelde naar een uitkomst te zoeken. Uiteindelijk zou hij trachten contact op te nemen met rooms-katholieke geestelijken om een gesprek over de hereniging van beide kerken op gang te brengen¹¹. Ogenscheinlijk kwam dit contact toevallig tot stand: Jan, de broer van kunstschilder Hendrik Kobel junior, schoonzoon van Détert, studeerde aan de Antwerpse academie en koos er de bekende kanunnik Petrus van Eupen als biechtvader. Détert greep deze gelegenheid aan om schriftelijk contact op te nemen met de kanunnik die onmiddellijk bereid was zich voor de hereniging in te zetten¹².

We zullen ons hier beperken tot het meest essentiële van deze tot nu toe onbekend gebleven onderhandelingen die van eind 1777 tot september 1779 aansleepten¹³. Aangespoord door Détert begonnen enkele voornamen leken te onderhandelen met Van Eupen. De oorspronkelijke opzet was dat pastoor W. van Dijk van Delfshaven, een voornaam oud-katholiek clericus, samen met enkele van zijn leken waaronder B. Détert, in het bisschoppelijk paleis te Antwerpen onder voorzitterschap van Mgr. Wellens met kanunnik van Eupen een aantal informele gesprekken zou voeren. Kanunnik van Eupen had steeds op persoonlijk contact aangedrongen omdat hij een groot vertrouwen had in zijn eigen overredingskracht. De aartsbisschop van Mechelen en de pauselijke nuntius te Brussel keurden het initiatief goed en zegden hun steun toe¹⁴. Mgr. Walter van Nieuwenhuysen, aartsbisschop van Utrecht, die vertoornd was omdat de onderhandelingen buiten zijn medeweten waren gestart, reageerde echter afwijzend en gebood Détert op zijn stappen terug te komen. Hij voerde aan dat hij en zijn kapittel rechtstreeks contacten met Rome onderhielden en dat zeer gewichtige personen er de zaak van de Utrechtse kerk

11. Een bijna volledig dossier van deze onderhandelingen bevindt zich in ABSG in de Correspondentie van Van Eupen. We danken drs. J. Roegiers die ons op het spoor bracht van deze gegevens. Uiteraard kan ook heel wat teruggevonden worden in het RAU in het archief van de Utrechtse Clerezij.

12. Beredeneerd Vertoog en brief van Hendrik Kobel junior aan Mgr. van Nieuwenhuysen, 24 oktober 1778, RAU, OBC. Uit de op het ABSG bewaarde correspondentie van Van Eupen blijkt dat hij zich erg betrokken voelde in het kerkelijk leven in de Verenigde Provinciën. Hij zocht en vond contact met de rooms-katholieke missie, de oud-katholieken en de calvinisten. In zijn correspondentie vinden we de basisteksten van een aantal pamfletten die hij vermoedelijk anoniem in de Verenigde Provinciën verspreidde. Zijn brieven getuigen ervan dat hij zich echt tenvolle wou inzetten om calvinisten en oud-katholieken met Rome te verzoenen.

13. P. Polman, *Katholiek Nederland in de achttiende eeuw*, II (Hilversum, 1968) 185 en Idem, *Romeinse bescheiden voor de geschiedenis der Rooms-Katholieke Kerk in Nederland 1727-1853*, II, 1754-1795, RGP, Grote Serie 110 ('s-Gravenhage, 1963) 633: weet niets over de aard van de contacten tussen Van Eupen en de Clerezij. - Drs. J. Roegiers en ikzelf hopen in een andere bijdrage dit stuk kerkgeschiedenis grondiger te bestuderen.

14. Zie de desbetreffende brieven in ABSG, Correspondentie Van Eupen en als afschrift, Beredeneerd Vertoog. Over W. van Dijk, pastoor van Delfshaven zie P. Polman, *Romeinse bescheiden*, II, 384 en 390. W. van Dijk was een voornaam geestelijke omdat hij tijdens de zomer 1778 algemeen werd gezien als de toekomstige bisschop van Deventer. Misschien stonden de onderhandelingen van zijn leken zijn benoeming in de weg.

behartigden. De aartsbisschop wou niet door nieuwe gesprekken deze vroeger gestarte onderhandelingen in het gedrang brengen¹⁵. Détert en enkele andere leken legden het bevel van de aartsbisschop naast zich neer en bleven verder met Van Eupen dialogeren¹⁶. Kanunnik van Eupen triomfeerde weldra met een belangrijk nieuw gegeven: in het consistorie van 25 december 1778 maakte paus Pius VI bekend dat Febronius (Joan. Nic. von Hontheim) in een brief van 1 oktober 1778 aan de keurvorst van Trier, Klemens Wenceslaus van Saksen, zijn boek *De Statu Ecclesiae* had herroepen¹⁷. Dit nieuws oefende een zeer grote invloed uit op Détert en enkele van zijn vrienden. Reeds een paar keren had Détert naar aanleiding van een zakenreis kanunnik van Eupen te Antwerpen bezocht. In februari 1779 was Détert opnieuw in Antwerpen. Van Eupen kon hem overtuigen dat de vijf stellingen die door N. Colnet uit het boek *Augustinus* van Jansenius werden geput en door paus Innocentius X in 1653 veroordeeld werden, wel degelijk in het werk van Jansenius te vinden waren. Door dit aan te nemen kon Détert zich als volwaardig rooms-katholiek beschouwen en hij werd meteen met zijn 'bekering' gelukgewent door de bisschop van Antwerpen¹⁸.

Kanunnik van Eupen was zeer tevreden met dit eerste resultaat en zou nu stilaan zijn doelstelling wijzigen. Hij ging proberen zoveel mogelijk oud-katholieke leken te bereiken en hen door verdachtmakingen tegen hun clerus op te hitsen. Hiervoor werkte hij samen met de Hollandse missie. Van Eupen wilde de leken vooral tonen dat de clerici niet durfden onderhandelen omdat ze wisten dat ze in het ongelijk zouden gesteld worden¹⁹. Op 2 september 1779 nodigde hij de aartsbisschop van Utrecht uit voor onderhandelingen in Antwerpen. Van Eupen was wat blij met het antwoord van 20 september 1779 waarin de aartsbisschop bedankte en het be-

15. Brieven van Mgr. van Nieuwenhuysen aan B. Détert van 6 en 12 oktober 1778, RAU, OBC. P. Polman, *Romeinse bescheiden*, II, 400-404: L. A. Fernandi, agent van de Clerezij te Rome, was er in geslaagd een aantal hogere clerici voor de zaak van de Clerezij te winnen. Hij verkreeg onder meer dat kardinaal F. J. Pierre de Bernis, gezant van Frankrijk te Rome, bij Paus Pius VI een interventie deed ten voordele van de Utrechtse kerk. Pius VI antwoordde in een brief van 22 november 1778 dat er geen reden bestond voor een hernieuwd onderzoek.

16. Zie ABSG, Correspondentie Van Eupen; brief van Van Dijk aan Mgr. van Nieuwenhuysen, 26 oktober 1778, RAU, OBC en brief van B. Détert aan Mgr. van Nieuwenhuysen, oktober 1778, *Ibidem*.

17. Brief van Van Eupen aan B. Détert, 25 januari 1779, ABSG, Correspondentie Van Eupen, XIV A en brief van Van Eupen aan Mgr. van Nieuwenhuysen, 25 januari 1779, *Ibidem*, XIV D.

18. Brief van Van Eupen aan Vercamer en Blondel, februari 1779, ABSG, Correspondentie Van Eupen, XV A en brief van Van Eupen aan Van Ommeren, missionaris te Rotterdam, 15 februari 1779, *Ibidem*, XV B.

19. Brief van Van Eupen aan Mgr. Busca, pauselijke nuntius te Brussel, 25 januari 1779, ABSG, Correspondentie Van Eupen, XIV C; brief van Van Eupen aan de aalmoezener van de Spaanse ambassadeur te Den Haag, 2 september 1779, *Ibidem*, XVIII A; brief van Van Eupen aan Frans Blondel en erven te Rotterdam, 23 september 1779, *Ibidem*, XXI C. Van Eupen onderhield contacten met de paters Van Ommer en Godfried van Geel te Rotterdam.

treurde op de uitnodiging niet te kunnen ingaan omwille van reeds vroeger aangevallen onderhandelingen²⁰.

Détert probeerde ondertussen zijn geloofsgenoten in Rotterdam en Delfshaven te overtuigen. Hij schreef een wellicht nooit uitgegeven boek 'Beredeneerd Vertoog' over het verhaal van zijn overgang naar de rooms katholieke kerk. Hij trachtte in dit werk, waarin een groot aantal brieven opgenomen zijn, te bewijzen dat het geen zin had nog langer los van Rome te blijven²¹. Weldra werd hij in Delfshaven als een verrader beschouwd en voeren zijn vroegere vrienden zeer bitsig tegen hem uit. Er werd op de kansel tegen Détert gepredikt, zijn familie schold hem uit en hij verloor zijn zakenrelaties. Weldra was het leven voor hem te Delfshaven onmogelijk geworden. Van Eupen die zich verantwoordelijk voelde en die Détert best kon gebruiken om zijn plannen te verwezenlijken, zocht een passende betrekking voor hem²². Misschien was het aan Van Eupen te danken dat hij in de belangrijke vissershaven Nieuwpoort werd aangesteld als directeur van de stedelijke jeneverstokerij op voorwaarde dat hij er de Hollandse technieken onderwees. Zijn aanstelling gebeurde in overleg tussen de Staten van Vlaanderen en het gouvernement²³.

Later beweerde hij dat hij in 1781 werd ontslagen toen ze in Nieuwpoort niets meer van hem konden leren²⁴. Hij trok naar Brugge, dat op dat ogenblik door de vierde Engelse zeeoorlog samen met Oostende een van de knooppunten van de Westeuropese handel was geworden²⁵. Er heerste in Brugge een euforische sfeer. Franse, Engelse, Hollandse en Amerikaanse kooplui verbleven er en dreven er handel met elkaar door bemiddeling van neutrale autochtonen. Aangezien de verhandelde goederen natuurlijk alleen in neutrale schepen vervoerd konden worden, verwierven de Brugse en Oostendse kooplui plots tientallen zeeschepen waarmee ze, beschermd door hun Vlaamse of Oostenrijkse vlag, de zeven wereldzeeën doorkruisten. Slechts een klein aantal van die schepen was hun volle eigendom; de

20. Brief van Van Eupen aan Mgr. van Nieuwenhuysen, 2 september 1779, RAU, OBC en antwoord van Mgr. van Nieuwenhuysen van 20 september 1779, *Ibidem*.

21. Beredeneerd Vertoog waarin de redenen worden opgegeven die Bernardus Détert bewogen hebben zig te begeven onder de bestiering der Heren Roomsche Catholijke Zendelingen door hem zelf beschreven (met opdracht aan Mgr. Wellens, bisschop van Antwerpen), ABSG, Correspondentie Van Eupen, XXXVII.

22. *Ibidem* en brief van Van Eupen aan de aalmoezenier van de Spaanse gezant te Den Haag, 2 september 1779, ABSG, Correspondentie Van Eupen.

23. *Memorie... betreffende... den invoer van Hollandschen gezouten en gedroogden Haring* (B. Détert, 1787), Bibliotheek van de Jezuiten te Heverlee, 180 C 5 8, Varia Belgica 1787 H. zie noot 30.

24. Brief van B. Détert van 26 februari 1787, ARA, Raad van Financiën, 5152.

25. Zie mijn dissertatie: *Een analytische studie van het ontstaan en de reacties van de eerste moderne politieke groepen te Brugge (1780-1794)* (Gent, 1969). Deze dissertatie wordt in 1972 in de reeks Pro Civitate te Brussel uitgegeven onder de titel *Jacobijnen en traditionalisten. De reacties van de Bruggelingen in de revolutietijd (1780-1794)*.

andere waren 'gemaskerde' schepen, die slechts op papier aan Brugse kooplui toebehoorden maar in werkelijkheid eigendom bleven van de oorspronkelijke eigenaar. Wat er ook van zij, Brugge gonsde van leven en er heerste vertrouwen in de toekomst. Velen dachten aan de terugkeer van het grootse commercieel verleden van de stad en ondernemende kooplui smeedden plannen om voor de Zuidelijke Nederlanden koloniale bezittingen te veroveren. Het is echter niet bekend wat Détert op dat ogenblik te Brugge verrichtte. Vermoedelijk werkte hij als klerk of boekhouder bij een of andere Brugse koopman of makelaar die van zijn ruime ervaring gebruik wou maken. Zeker trachtte hij daarnaast ook nog persoonlijk wat handel te drijven.

In het najaar van 1782 kwamen de oorlogvoerenden te Parijs bijeen om over de vrede te onderhandelen. De Verenigde Provinciën zouden als laatste van de belligerenten op 20 mei 1784 te Parijs met Engeland vrede sluiten. B. Détert zag onmiddellijk in dat de vrede voor de economie van zijn nieuwe vaderland nadelig zou uitvallen. In een rekwes van 1783 aan het gouvernement te Brussel vroeg hij het nodige te doen opdat de bestaande handelsvloot zou kunnen behouden worden. Door het voeren van een aangepaste tolpolitiek moesten de Oostenrijkse Nederlanden erin kunnen slagen, meende hij, zich een groot gedeelte van de transitohandel, die vroeger gedreven werd door de Verenigde Provinciën, toe te eigenen. Ze moesten in ieder geval het vervoer tussen Engeland en de Verenigde Staten, dat vroeger voor een belangrijk deel door Nederlanders werd verzorgd, bemachtigen. Dat had Détert listig bedacht: in 1783 waren de Verenigde Provinciën als oorlogvoerend land nog van alle concurrentie uitgesloten²⁶. Tegen dat de vrede afgesloten werd, zouden de Hollanders zich voor een voldongen feit geplaatst zien. Détert vertolkte in hetzelfde rekwes het standpunt van de voornaamste Brugse kooplui, toen hij het voorstel deed om enkele eilanden in de Caraïbische zee te koloniseren.

In september 1784 was de oorlog dan definitief afgelopen. De meeste vreemde kooplui waren naar hun haardsteden teruggekeerd en het enthousiasme te Brugge verschrompelde. Er was ook minder werk en Détert kreeg noodgedwongen meer tijd voor andere bezigheden dan handelsactiviteiten. Er ontspon zich te Brugge nu een algemeen debat over de richting die moest gegeven worden aan de economische politiek. Détert speelde daar een voornamelijk rol in door zijn om de veertien dagen verschijnende periodiek *De Rapsodisten*. Maar dat was geen voldoende middel om aan de kost te komen. In 1784 wilde hij een kleine rederij stichten en op visvangst trekken²⁷. Dit was op zichzelf een uitstekend bedacht plan. Vissers uit Vlaardingen, die de Hollandse technieken wat betreft visvangst en visbereiding volkomen be-

26. Rekwes van B. Détert van 1783, ARA, Secretarie van Staat en Oorlog, 2153.

27. De Oostenrijkse administratie deed al het mogelijke om een sterke nationale visserijvloot op te bouwen. Zie onder andere H. Coppejans-Desmedt, 'Economische opbloei in de Zuidelijke Nederlanden', in: *Algemene Geschiedenis der Nederlanden* (Utrecht, 1955) VIII, 272.

heersten, zouden naar Vlaanderen worden gebracht en de Vlaamse vissers deze tonen. Op deze manier zou de Zuidnederlandse visvangst hetzelfde niveau kunnen bereiken als de wereldvermaarde Hollandse²⁸. Maar de vennootschap die hij had willen oprichten, kwam niet van de grond: er ontbraken de benodigde 20.000 gulden. In 1787 trachtte hij zijn plan opnieuw te lanceren. Er verbleven toen een aantal Vlaardingse vissers te Oostende die bereid waren voor Détert te werken²⁹. Weer echter daagden er geen geldschietters op. Détert die ook in Oostende meerdere malen aan de reders zijn diensten had aangeboden om Hollandse technieken te introduceren maar steeds was afgewezen, publiceerde in een plotse opwelling van wraak een *Memorie gepresenteerd aen de ed. en weerde heeren de Staaten van Braband betreffende de noodzakelykheyd van den invoer van den Hollandsche gezoute en gedroogde Haring*³⁰. Hierin betoogde hij dat het geen zin had de nationale visvangst door een tolmuur tegen de Hollandse concurrentie te beschermen. Détert toonde aan dat het enig resultaat van deze politiek erin bestond dat de nationale markt voorzien werd van minderwaardige en veel te dure haring. De reders profiteerden op een schandalige manier van hun monopolie dat dringend moest doorbroken worden door de invoerrechten op de Hollandse haring te verminderen.

In 1787 had de toen nabij het Minnewater wonende 60-jarige koopman nog altijd geen passende functie gevonden om in zijn onderhoud en dat van zijn vrouw te voorzien. Hij had echter één belangrijke troef in handen: iedereen wist dat de Hollander Détert het beste Nederlandse proza van Brugge schreef. Rijmen en schrijven was zijn voornaamste liefhebberij; hij had intussen getracht er zijn beroep van te maken. Als dichter en schrijver gold Détert als een autoriteit te Brugge. Uiteraard werd hij lid van een rederijderskamer: de Hoofdkamer van de H. Geest. Hij schreef er antwoorden op prijsvragen als 'Des Menschen Hoogmoed Hersteld' (1786), 'Eer-zuil tot lof der edele vergadering van de zoete dicht-kunst' (1787) en ook een 'Lof der Geleerdheid opgedragen aan alle Minnaars der Nederlandsche Dicht-Kunst' (1785)³¹. Maar eigenlijk verkoos de rederijker-koopman zijn literaire talenten te gebruiken voor meer interessante of geleerde onderwerpen. Steu-

28. Brief van B. Détert aan Maroux van 13 juli 1784, RAG: Raad van Vlaanderen, Fiscaal 3588.

29. *Ibidem*, ARA, Raad van Financiën, 5152.

30. *Memorie gepresenteert aen de ed. en weerde heeren de Staaten van Braband betreffende de noodzakelykheijd van den invoer van den Hollandschen gezouten en gedroogden Haring, onder een maatig beswaar; te gelijk een vertoog dat de belasting van vijf guldens par tonne Hollandschen gezouten Visch zoo hoog is, dat de Gemeente binnen deze Nederlanden, en geenszints de Hollanders daar door beswaart worden* (1787). Bibliotheek van de jezuïten te Heverlee, 180 C 5 8, Varia Belgica 1787 H.

31. 'Des Menschen Hoogmoed'... in de centrale bibliotheek van de Rijksuniversiteit te Gent, R. 1581, waar ook 'Eer-zuil tot lof der edele vergadering... berust'. Een exemplaar van 'Lof der Geleerdheid'... berust in de bibliotheek van de jezuïten te Heverlee, 180 C 5 2, Varia Belgica 1782 B. Hierin werd aangekondigd dat Détert om de veertien dagen bij J. Bogaert te Brugge een aflevering van 'De dood van Abel' zou uitgeven.

nend op documenten verzameld door zijn vriend P. Beaucourt de Noortvelde, de gevierde Brugse historicus³², gaf hij in 1787 bij J. Bogaert een *Kortbondige beschrijving van de Burgt en het Stadhuys van Brugge* uit. Een belangrijk deel van deze studie was voorbehouden aan de geschiedenis van de moord op Karel de Goede. Natuurlijk werd uit Galbertus van Brugge geput³³.

Om financiële redenen waagde hij zich ook aan meer sensationele geschriften over in het oog springende eigentijdse gebeurtenissen. In 1785 liet hij een soort van reportage drukken over kloosterzusters die hun klooster moesten verlaten³⁴. In 1786 wilde hij een 'Beredenerend vertoog' uitgeven over een vijftiende-eeuwse Gentse kloosterzuster, Judoca Verplancke, die toevallig was opgegraven en wier stoffelijk overschot drie eeuwen na haar dood nog volledig ongeschonden was gebleven. De keizerlijke censor, procureur-fiscaal Maroux, vond echter dat dit werk niet verspreid moest worden omdat het teveel aandacht op een door Jozef II afgeschaft klooster zou vestigen³⁵. In 1787 stelde hij voor een werk over het actuele thema van de nationale visserij te schrijven, op voorwaarde dat het gouvernement de drukkosten zou betalen³⁶, maar op hetzelfde ogenblik had hij nog een ander plan in zijn hoofd, dat hem vaste inkomsten zou hebben kunnen bezorgen. Hij wilde starten met de uitgave van een reclameblad. De intendant vond dit een uitstekend idee maar al was hij bereid onmiddellijk de noodzakelijke toelating te verlenen³⁷, de onderneming strandde onvermijdelijk op het monopolie dat de *Gazette van Gend* bezat: er mocht in het graafschap Vlaanderen geen andere periodiek of reclameblad uitgegeven worden³⁸.

Détert waagde zich tenslotte ook aan politieke geschriften. Hij had in het voorjaar van 1784 een pamflet gepubliceerd waarin hij trachtte aan te tonen dat Jozef II gerechtigd was de vrije doorvaart op de Schelde te eisen en eventueel met wapengeweld te verkrijgen³⁹. Het geheel was stevig gedocumenteerd en steunde op uitspraken van H. de Groot, Pufendorf en andere vermaarde juristen. Het is best mogelijk dat de jurist P. Beaucourt de Noortvelde die op één of andere manier aan

32. Over de jurist en historicus P. Beaucourt de Noortvelde zie biografie door F. van de Putte in *Biographie Nationale*, II, 30-31.

33. Exemplaar in SBB, S-294.

34. Historie van het wegtrekken der geestelijke Dogters van de afgeschafte kloosters in de Nederlanden... (geen exemplaar teruggevonden).

35. Brief van B. Détert van 23 februari 1786, RAG, Raad van Vlaanderen, Fiscaal 3598. Als bijlage van deze brief vindt men een exemplaar van Beredenerend vertoog... Judoca Verplancke in het gesupprimeerde klooster van St. Agnes tot Gend.

36. ARA, Raad van Financiën, 5152.

37. Brief van B. Détert van 30 april 1787 met commentaar van de intendant, ARA, Intendanten, 154.

38. A. Puttemans, *La censure dans les Pays-Bas autrichiens* (Brussel, 1935) 275-276.

39. *Het gedrag van Zijne K. en K. Majesteyt Josphus II verdedigt voor de vierschaar der billijkheid...* *Justinus Flandricus*, een exemplaar in: ARA, Secretarie van Staat en Oorlog, 1959,I, als bijvoegsel van een brief van 1 januari 1784 van P. Beaucourt de Noortvelde.

deze publikatie meewerkte, het juridische gedeelte van de studie verzorgde⁴⁰. De bedoeling was eigenlijk dit pamflet, dat zagezegd in Alkmaar werd gedrukt, maar in werkelijkheid bij de Brugse drukker J. Bogaert van de persen rolde, in de Verenigde Provinciën te verspreiden.

Een ander politiek geschrift was er de oorzaak van dat Détert uit de stad werd verbannen. Dit gebeurde in 1787. Jozef II had zijn bekende politieke en juridische hervormingen afgekondigd. Overal ontstond in de Zuidelijke Nederlanden verzet tegen deze ongevraagde hervormingen. Het waren in hoofdzaak twee klassen die Jozef II bestreden: de geestelijkheid en de ambtsadel die vreesde zijn functies te verliezen. Dat was ook te Brugge het geval. De stadstresorier A. de Peneranda groepeerde de ontevreden ambtsadel en vormde een patriottisch korps om verzet tegen de keizer te kunnen bieden, maar ook om eventueel de volksmassa in toom te houden. Want het dient vermeld: met het politieke geschil interfereerde ook een sociaal conflict. De Brugse volksmassa gromde en dreigde met plundering: er heerste werkloosheid en de graanprijzen waren hoog. Détert geraakte toevallig in het geschil gewikkeld. In opdracht van Peneranda schreef hij - als broodschrijver - het pamflet: *De Bruggelingen uyt hunne sluymering ontwaekt* dat in de 'Patriotijksche drukkerij' van Bogaert werd gedrukt en op 17 juli 1787 onder de Bruggelingen werd verspreid⁴¹. Het was een opruiend geschrift dat iedereen ertoe aanzette tegen de keizerlijke hervormingen te protesteren en mee op te marcheren in het korps van de patriotten. Het is ten eerste de vraag of Détert ook de ideeën aanhing die hij door het opstellen van het pamflet hielp verspreiden. Was hij in enkele jaren van politieke opinie veranderd? Mogelijk had hij zich door de algemene agitatie laten meeslepen en vond hij nu dat bepaalde hervormingen van Jozef II te ver gingen. In het geschil tussen Willem V en de Patriotten had hij voor de laatsten partij gekozen. Misschien vergeleek hij het korps van de Peneranda met de legerkorpsen van de Hollandse democraten?

Het uiteindelijk gevolg van al deze agitatie was dat de volksmassa tegen het korps van de patriotten dat hoofdzakelijk uit notabelen bestond, in opstand kwam. Er braken ernstige rellen uit, op 30 en 31 juli en 1 augustus 1787. De volksmassa verklaarde zich vóór de keizer en de intendant en sloeg aan het plunderen. Het leger en de patrouilles van de bezittende klassen konden samen met de ambachtsmilities de oproerige volksmassa in toom houden. Een aantal volksmenners werd aangehouden en gestraft⁴². Maar de regering verzocht om uitleg: wie was de auteur

40. Zie de brief van Beaucourt de Noortvelde, in noot 39 geciteerd.

41. RAB, Fonds Brugge, 722, Criminele Informatiën, 1787, cahier 7, f. 31-32: exemplaar van het pamflet en een onderzoek naar de dader.

42. Zie voor een uitvoerige studie van deze volksopstanden Y. van den Berghe, 'De sociale en politieke reacties van de Brugse volksmassa, op het einde van het ancien regime (1770-1794)', *Belgisch tijdschrift voor nieuwste geschiedenis*, III (1972) 141-168.

van het pamflet *De Bruggelingen uyt hunne sluymering ontwaekt?* Er moest een zondebok worden gevonden. De jonge stadstresorier A. de Peneranda kon onmogelijk worden gestraft: hij was de schoonzoon van de royalistische burgemeester R. Coppieters, die samen met zijn schoonbroer, Ch. A. Lebailly de Marloop, eerste schepen van de keure te Gent, de Staten van Vlaanderen in toom hield. Daarom dacht iedereen aan de arme vreemdeling B. Détert, die uiteindelijk toch het pamflet had geschreven en die bovendien volkomen weerloos was. Op 31 juli 1787 werd hij uit de stad gezet met het verbod nog ooit terug te keren⁴³. Vele magistraten waren uiterst tevreden dat dit lastig individu, die in zijn *Rapsodisten* zoveel kritiek op de maatschappij en op de Brugse wethouders had uitgebracht, nu voorgoed kon worden uitgeschakeld. Ook in visserij kringen was men verheugd over zijn verbanning. Wat er verder nog met de arme koopman-rederijker gebeurde, is ons niet bekend. We weten alleen dat hij tot in 1789 te Vlaardingen verbleef en er in dat jaar in een proces gewikkeld werd. In 1792 publiceerde hij nog een verweerschrift ten voordele van zijn principaal Roelof de Vries, cementfabrikant te Dordrecht⁴⁴.

De laat-achttiende-eeuwse letterkunde in de volkstaal was, het hoeft niet herhaald, van zeer weinig betekenis⁴⁵. Dit wil echter niet zeggen dat er daarom in het algemeen geen geestelijk leven was. Integendeel er had in de Zuidelijke Nederlanden juist een merkwaardige culturele opbloei plaats. Het begon met een grote en intensieve consumptie van veelal vreemde cultuurproducten, vooral toneel, opera en literatuur. Een tweede, creatieve fase was op komst, maar werd afgeremd door de Franse bezetting (vanaf 1794). Naast een grote belangstelling voor cultuurproducten viel de enorme vraag naar berichtgeving over het wereldgebeuren en naar beschouwingen over economie, politiek, godsdienst en moraal op. Toch vermeerde het aantal nieuwsbladen in Vlaanderen niet, ondanks de steeds groter wordende vraag. Dit werd namelijk verhinderd door het monopolie dat aan de *Gazette van Gendt* was toegekend. Toen dit monopolie tijdens de eerste Franse bezetting (1792-1793) wegviel, nam het aantal nieuwsbladen zeer vlug toe.

Op 10 juli 1784 startte Détert met zijn veertiendaagse periodiek, *De Rapsodisten*⁴⁶

43. Kopie van de brief van burgemeester en schepenen van Vlaardingen van 3 juli 1789, aan Brugge, Oud Archief van Vlaardingen, Inventaris nr. 73, en minuut van de brief van de stad Brugge van 9 juli 1789 aan Vlaardingen, SAB, Requisitions 1788-1791, 340.

44. *Wederlegging van het bericht door den heer Abraham van der Hart...*, binnen de stad Dordrecht, verzocht, toegestemt en gemagtigt, te Dordrecht by M. Eysden en B. J. Morks. Een exemplaar in de Universiteitsbibliotheek te Amsterdam, 1740 H 111.

45. Zie in dit verband tal van werken, waaronder vooral R. F. Lissens, *De Vlaamse letterkunde van 1780 tot heden* (Antwerpen, 1966).

46. De volledige titel luidt: *De Rapsodisten of Mengelaars zijnde een Zamenspraak tusschen een Vlaming en een Hollander, onder de namen van Sincerus en Philalethes, inhoudende gemeenzame gesprekken over de Godsdienst, Regeringsvorm, Landbouw, Fabrieken en Commerce; met opgeving van vrygedagten ter verbetering van ider in het bijzonder tot nut van alle welmenende Nederlanderen;*

die door J. Bogaert, met wie hij vroeger reeds samenwerkte, werd gedrukt⁴⁷. Jaarlijks zouden zesentwintig nummers verschijnen. Losse nummers werden voor twee en een halve stuiver verkocht. De abonnementsprijs bedroeg één keizerlijke kroon per jaargang (3-3-0 gulden). Van *De Rapsodisten* vonden we slechts twee onvollende sets van de eerste jaargang terug⁴⁸. In een bijvoegsel bij het voorlaatste nummer van de eerste jaargang werd gemeld dat de auteur met zijn programma nog niet helemaal klaar was en een nieuwe jaargang zou beginnen indien zich voldoende inschrijvers zouden melden. In het laatste nummer overheersten echter pessimistische gedachten: het aantal inschrijvers liet te wensen over. Groeide het daarna onvoldoende voor een tweede jaargang? Uit een 'Memorie' aan de Staten van Brabant blijkt dat slechts één jaargang van *de Rapsodisten* verscheen⁴⁹. We weten niet nauwkeurig hoe het mogelijk was om ondanks het monopolie van de *Gazette van Gendt* een dergelijk blad te doen verschijnen. Misschien kon Détert zich beroepen op het feit dat zijn tijdschrift geen echt nieuwsblad, maar eerder een soort van beschouwend blad was. Bovendien was het zeer keizersgezind en dat heeft de keizerlijke censor, de procureur-fiscaal van de Raad van Vlaanderen, die eventueel had moeten ingrijpen om het monopolie te herstellen, zonder twijfel gunstig gestemd. *De Rapsodisten* doen door de gevarieerdheid van hun inhoud - die de grote aandacht voor economische problemen niet wegnam⁵⁰ - vaak aan een spectatoriaal geschrift denken en het is dan ook zeker dat Détert zich door voorbeelden uit zijn vaderland heeft laten inspireren. Daar werden meerdere spectatoriale geschriften uitgegeven, waarvan de *Hollandsche Spectator* (1731-1735) van Justus van Effen de meest bekende is⁵¹. Meestal werden deze in de ikvorm of in de derde persoon enkelvoud gesteld maar Détert verkoos een andere methode. Hij verdedigde zijn ideeën in de vorm van een voortdurende dialoog tussen de te Brugge verblijvende Hollander Philalethes en de Bruggeling Sincerus. Deze laatste was uiteraard een fictieve figuur, die alleen nodig was om de dialoog mogelijk te maken.

nu en dan, tot voldoening der Nieuwsgierige, gemengt met eenige geestige hersenvruchten uyt thans ontroerde zeven Vereënjde Staaten.

47. Zie over J. Bogaert: A. Visart de Bocarmé, *Recherches sur les imprimeurs brugeois* (Brugge, 1928) 60. Deze progressieve boekhandelaar en drukker gaf de werken van P. Beaucourt de Noortvelde en Détert uit. Er moet nog bij vermeld worden dat Bogaert op de Grote markt een Cabinet Littéraire zou open houden en tijdens de eerste Franse overheersing (1792-1793) een krant *Het Vaderlands Nieuwsblad* zou oprichten (zie mijn artikel 'Het Vaderlands Nieuwsblad,' in: *Biekorf* (1964) 311-314).

48. In SBB, S201; volgende nummers ontbreken: XII (10 december 1784), XIV (8 januari 1785), XXVI (25 juni 1785). En in de universiteitsbibliotheek van Amsterdam, 2348 G 28. In dit laatste exemplaar ontbreekt alleen XXV (11 juni 1785).

49. RAB, Fonds Brugge, 722, Criminele Informatiën 1787, cahier 7, f. 31-32.

50. Zie o.a. zijn doelstellingen in zijn 'Bericht' (exemplaar in Universiteitsbibliotheek van Amsterdam).

51. M. C. A. van der Heyden, *Kwou zo graag verstandig wezen. Geschriften uit de sfeer van de Verlichting* (Utrecht, 1968) 9-14.

Hoewel *De Rapsodisten* onder de schuilnaam Austriacus Batavus verschenen, twijfelde niemand aan het auteurschap. Trouwens in het bijvoegsel van het voorlaatste nummer liet Détert alle geheimzinnigheid vallen en somde hij op welke werken er bij Bogaert van de auteur der *Rapsodisten* nog te verkrijgen waren. Bij enkele titels vermeldde hij de naam van de auteur: B. Détert.

B. Détert was een geëngageerd auteur die de samenleving wilde verbeteren. Zijn uiteindelijke bedoeling was zeer ambitieus: keizer Jozef II voorlichten en diens beleid inspireren. Hij was ervan overtuigd dat zijn ideeën op één of andere manier het hof te Wenen zouden bereiken⁵² maar zou het liefst persoonlijk met keizer Jozef II in contact komen om hem enkele van zijn gedachten voor te leggen; aan een gunstig onthaal twijfelde hij niet. In afwachting schreef hij voor

gewichtige Staats-Personen, deftige Magistraten, niet alleen door geboorte maar zelfs door vernuft en zeden, eerbiedenswaardige en geleerde Mannen in de Kerk, brave en wel-beredeneerde Koopliden en Fabrikanten benevens alle welgezinde Borgers⁵³.

Zoals in het eerste nummer werd aangekondigd, zou dit eerbiedwaardig gezelschap literatuur te verwerken krijgen over koophandel, de ideale staatsvorm en de godsdienst, dat alles opgediend met een portie maatschappijkritiek. Wat misschien nog belangrijker was: Détert verwachtte reacties van zijn lezers in de vorm van brieven die hij dan ook zou publiceren. Hij kon niet verdragen dat *De Rapsodisten* als een gewoon informatieblad gelezen werd. De lezers moesten niet alleen geënthousiasmeerd worden door de ideeën van Détert, ze moesten zich ook inspannen om die te verwezenlijken⁵⁴.

In 1784 was de vierde Engelse zeeoorlog achter de rug wat een gevoelige weerslag had op de bedrijvigheid van Zuidnederlandse kooplui die nu niet meer als tussenpersonen tussen de oorlogvoerenden konden optreden. Détert zocht in zijn blad naar een oplossing voor dit probleem. Ik geloof dat de ideeën over economie die we in *De Rapsodisten* vinden, inderdaad van hem afkomstig zijn. Maar hij stond niet alleen. Hij koesterde grote bewondering voor de voornaamste kooplui van de stad - hij noemt ze 'mannen met baarden'⁵⁵ - die zich van de bestaande Kamer van Koophandel hadden afgescheurd en in een *Chambre Ardente* verenigd om beter hun belangen te kunnen verdedigen⁵⁶. Veelal verdedigde hij hun standpunt en gaf hun dikwijls ook raad. We citeren hier enkele van zijn concrete voorstellen. De Bruggelingen moesten zoveel mogelijk vreemdelingen trachten aan te lokken⁵⁷:

52. *De Rapsodisten*, 1, 8.

53. *Ibidem*, 15.

54. *Ibidem*, XVI, 255.

55. *Ibidem*, XXV, 379.

56. Zie het eerste deel van mijn dissertatie.

57. *De Rapsodisten*, XXV, 383-386.

Hollandse kooplui⁵⁸, Hollandse vissers⁵⁹ en Hollandse fabrikanten⁶⁰. Over het geschil dat hangende was tussen het huis Herries-Walckiers en koopman Romberg in verband met het oprichten van een bank gaf hij een persoonlijk standpunt weer. Aan deze zaak die hij vrij goed kende werden de nummers 17,18,19 en een gedeelte van nummer 20 besteed. Hij toonde aan dat het noodzakelijk was een bank te Oostende of te Brugge te stichten en bestudeerde ook de historiek en de functie van de Amsterdamse bank in het economisch proces. Zoals later nog duidelijker zal blijken koesterde Détert alléén vertrouwen in keizer Jozef II en niet in diens ondergeschikten of ambtenaren. Indien de Brugse kooplui van de Chambre Ardente echter regeringsmaatregelen verlangden om hun handel te redden, dan moesten ze dat zelf persoonlijk aan de keizer te Wenen voorleggen⁶¹. Dit zijn maar enkele van de zeer talrijke raadgevingen die Détert aan de kooplui verstrekke. Hij zag het ook algemener en pleitte voortdurend voor het graven van een Schelde-Rijnkanaal als noodzakelijke infrastructuur voor de transitohandel in de richting van Duitsland⁶².

De Rapsodisten wijdden veel aandacht en plaatsruimte aan zuiver theoretische beschouwingen over economie. Het blijkt dat Détert, evenals zijn idool Jozef II, eerder een pragmaticus was dan een volgeling van één van de twee op dat ogenblik actuele strekkingen: de fysiocratische en de mercantilistische school. Met de mercantilisten streefde hij naar een zo gunstig mogelijke handelsbalans⁶³. Daartoe was het verwerven van een kolonie, die desnoods met uit Afrika aangevoerde zwarten en misdadigers uit het eigen vaderland moest worden bevolkt, dringend noodzakelijk⁶⁴. Fysiocraatisch van inslag was zijn pleidooi voor radicale afschaffing van alle douanes en tollens die de handel hinderden. Meer bepaald wilde hij dat graan vrij zou mogen uit- en ingevoerd worden. Dit zou de broodprijzen doen dalen, waardoor uiteindelijk het loon van de arbeiders zou kunnen verminderd worden. Hierdoor zou de uitvoer stijgen⁶⁵. Deze laatste gedachte was overigens weer mercantilistisch. Waar Détert, en vele Bruggelingen met hem, voor streeden was: 'de Stad van Brugge tot het middelpunt der Negotie te verheffen'⁶⁶.

Détert maakte zich in zijn *Rapsodisten* nu en dan bezorgd over de te hoge graanprijzen in Brugge. Dit schreef hij toe aan het in gebreke blijven van de graanaanvoer, waarvan op zijn beurt een van de voornaamste oorzaken volgens hem lag in het feit dat het noorden van het Brugse Vrije niet voldoende bevolkt was. Er was

58. *Ibidem*, 1,11-13.

59. *Ibidem*, III,45-49 en XVI,258.

60. *Ibidem*, XV, 241.

61. *Ibidem*, XXV, 378-379.

62. *Ibidem*, XVI, 248 en XXII, 340-341.

63. *Ibidem*, XV, 233-234 en XXII, 344-351.

64. *Ibidem*, XXIII,357-362.

65. *Ibidem*, XX, 315 en XXIII, 364-368.

66. *Ibidem*, XXV,381.

te veel grasland en er ontbraken werkrachten om het graan te oogsten. Détert pleitte voor een interventie van burgemeester en schepenen van het Brugse Vrije: ze moesten woningen optrekken en deze gratis ter beschikking stellen aan de landarbeiders die zich daar wilden vestigen. Verder drong hij erop aan, dat de boeren zich naar Hollands model zouden specialiseren in melkboeren en zaaiboeren⁶⁷.

Even belangrijk als zijn ideeën over economie is wat Détert schreef over politiek. Een paar thema's komen voortdurend terug. Steeds werd de politiek van Jozef II door dik en dun verdedigd. Als Hollander en - zoals verder blijken zal - als aanhanger van de Verlichting, koesterde Détert een zeer grote verering voor deze vorst. Hij beweerde dat Jozef II in de Hollandse democratische milieus zowat beschouwd werd als de ideale vorst en 'de Salomon van deze tijd' werd genoemd⁶⁸. Geroemd worden onder meer zijn tolerantie-edicten⁶⁹, de economische politiek en de afschaffing van feodale toestanden op het Boheemse platteland⁷⁰.

De discussies in *De Rapsodisten* waren steeds door de actualiteit geïnspireerd. Weldra stond Détert dan ook voor een uiterst delicaat probleem: de kwestie van de vrije vaart op de Schelde, die door Jozef II werd opgeëist. Hier kon hij het standpunt van de meerderheid van zijn Hollandse landgenoten niet bijtreden en gaf hij Jozef II volkomen gelijk. De nummers 10 en 11 die onmiddellijk na de fameuze 'marmitenoorlog' van 8 oktober 1784 verschenen, zijn volledig aan deze kwestie gewijd. Détert trok onvoorwaardelijk partij voor keizer Jozef II, die hij een 'Verlichte Filosoof' noemde. Spijtig genoeg echter werden de bevelen en ideeën van Jozef II volgens hem door het ambtenarencorps gesaboteerd. Hij uitte zeer scherpe kritiek zowel op de stedelijke magistraten als op de raadsheren van de grote Collaterale Raden, die hij gebrek aan bekwaamheid en corruptie verweet⁷¹. Ze lieten bovendien niets tot de keizer doordringen, die het zodoende met een stelselmatig vervalst beeld van de situatie moest stellen⁷². De ergste kwaal was wel de inertie: deze heren stonden voor geen enkel nieuw idee open en schuwden iedere vorm van vernieuwing⁷³. Het hoeft niemand te verwonderen dat Détert dan ook bij de eerste de beste gelegenheid (de onlusten van 1787) door de Brugse stadsmagistraten uit de stad werd gezet.

Détert beschreef ook zijn eigen ideeën over de ideale magistraten en ambtenaren, ideeën die geïnspireerd waren door antieke schrijvers, zoals Plato en Cicero⁷⁴. Filosofen achtte hij de beste regeerders. Hij meende dat armere lieden niet met

67. *Ibidem*, XI, 177-178, en XII, 186-191.

68. *Ibidem*, VI, 98.

69. *Ibidem*, 1,4-6 en 11-13 en VI, 85-98.

70. *Ibidem*, VI, 85-98.

71. *Ibidem*, VII, 101-106; IX, 142-148; VIII, 117-132; XV, 236-237.

72. *Ibidem*, XXV, 380.

73. *Ibidem*, XXI,327.

74. *Ibidem*, XIII, 198.

bestuursopdrachten belast moesten worden; ze worden immers teveel door hun eigen levensstrijd opgeslorpt en zouden de verleiding niet kunnen weerstaan om uit hun ambten munt te slaan. Meer geschikt voor bestuurstaken vond hij deugd-zame en wijze gegoede burgers, naast rechtsgeleerden en welbespraakten⁷⁵. Overigens vond hij ook dat meer burgers in het beleid zouden moeten betrokken worden. In de Raad van Financiën, die beslissingen nam die voor de handel van belang waren, zouden in ieder geval kooplui moeten zetelen⁷⁶. Ook zuivere beleidszaken durfde Détert aansnijden. Hij keerde zich tegen het vigerend belastingstelsel. Samen met talrijke kooplui kon hij het niet verkroppen dat magistraten en andere onproductieven, zoals geestelijken, vrijstelling van bepaalde belastingen bezaten. Hij stelde voor dat de consumptiebelastingen, die vooral de economisch zwakkeren troffen, zouden worden vervangen door zware lasten op luxe goederen, zoals karossen, rijpaarden, wijn en ingevoerd bier, en door belastingen op erfenissen⁷⁷. Een paar jaar later zouden de Brugse ambachtslui en ook de Brugse Jacobijnen met een dergelijk programma voor de dag komen.

Eveneens interessant lijkt me de aandacht die geschonken werd aan de revolutie in de Verenigde Provinciën. In een aantal nummers verstrekte Détert voorlichting en commentaar over belangrijke gebeurtenissen. Er heerste een grote belangstelling daarvoor in de Zuidelijke Nederlanden. Duidelijk was het, dat Détert partij koos voor de Hollandse democraten⁷⁸.

In zijn commentaren over het godsdienstig leven en de clerus klinkt zijn oud-katholieke vorming zeer sterk door. Zij moeten tallozen onaangenaam getroffen hebben, maar toch waren vele Brugse intellectuelen het volkomen met hem eens. Détert keurde de keizerlijke politiek op godsdienstig gebied goed. De tolerantie-edicten achtte hij uitstekende maatregelen die heel wat vreemde kooplui (vooral Hollanders) naar de Zuidelijke Nederlanden zouden lokken⁷⁹. Jozef II had groot gelijk dat hij bepaalde kloosterorden wilde afschaffen. Op die manier zou hij minstens 9000 personen opnieuw productief voor de gemeenschap maken. Ook de strijd tegen allerhande vormen van bijgeloof en superstitie vond Détert noodzakelijk⁸⁰. Helemaal in de lijn van zijn oud-katholieke vorming lag zijn kritiek: de gelofte van armoede werd in de kloosters niet meer onderhouden, de hogere geestelijken leefden het leven van een wereldlijk prins en hielden zich allerminst aan de katholieke moraal. Wat erger was, soms waren dit lieden zonder geloof, die dachten dat het geloof een ideaal middel was om de volksmassa zoet te houden⁸¹.

75. *Ibidem*, XIII, 203-207.

76. *Ibidem*, XV, 236-237.

77. *Ibidem*, XX, 316-317.

78. *Ibidem*, II, 17-21; III, 37-45.

79. *Ibidem*, I, 9-10; II, 25-28.

80. *Ibidem*, IV, 54-66.

81. *Ibidem*, II, 29-33.

Dit alles was uiterst bezwarend, want de Brugse lezers herkenden onmiddellijk enkele hogere geestelijken in deze beschrijvingen⁸². Steeds weer zou hij er ook op hameren dat de richtlijnen van het concilie van Trente, dat tegen al deze anomalieën was opgetreden, helemaal niet werden toegepast. Zonder uitdrukkelijk te vermelden dat hij tot de cleresie had behoord, schreef Détert toch met sympathie over deze kerk. In *De Rapsodisten* vinden we er een korte geschiedenis van en zonder het over zijn eigen rol te hebben, maakte hij melding van de contacten tussen de oud-katholieken en Van Eupen⁸³. Ten onrechte dacht hij dat de uitspraak van Jozef II, dat de kerk van Utrecht echt katholiek was, het probleem had opgelost.

Dit overzicht van de uiterst rijke inhoud van *De Rapsodisten* besluiten we met enkele gedachten van Détert over cultuur aan te stippen. Alle maatschappijproblemen interesseerden hem en de kritische spectator wilde zeker ook over dit onderwerp zijn visie kenbaar maken. Hij stak de draak met de frivole, oppervlakkige levenswijze van zijn jongere tijdgenoten⁸⁴. Zelfwas hij achter in de vijftig en in zijn jeugd werd er, in Holland tenminste, hard gewerkt. Een aantal modeverschijnselen kon hij niet goed verkroppen en hij reageerde er zeer scherp tegen. Hij ging even scherp tekeer tegen de fransdolheid van de betere kringen. Vooral kwam hij op tegen het feit dat ze hun moedertaal veronachtzaamden en alléén nog Frans wilden lezen. De intrinsieke waarde van de geschriften was maar weinig belangrijk: als ze maar in het Frans waren gesteld⁸⁵. Andere nog zwoeren bij het Engels en lazen alleen maar in die taal⁸⁶. Dit had het nadelig gevolg, dat de geschriften van Détert niet zo gemakkelijk aan de man konden worden gebracht. De fransdolheid nam zelfs dergelijke vormen aan dat de Brugse kooplui zware vergissingen begingen: ze vertrouwden hun zaken toe aan Franse boekhouders en hun schepen aan Franse kapiteins, alleen maar omdat deze er betere manieren op nahielden dan de Hollanders, die nochtans het voordeel hadden goedkoper en vakbekwamer te zijn. Het feit dat een Hollander de verdediging van het Nederlands tegen de verfransing begon, is wel merkwaardig. Dit gebeurde nog vóór de publicatie van Verlooy's *Onacht* in 1788.

Détert was één van die talrijke ingenieuze figuren die we op het eind van de achttiende eeuw ook te Brugge aantreffen⁸⁷. Zij waren uitvinders, of beheersten enkele technieken die onbekend waren in het land waar ze verbleven maar die in hun vaderland courant werden toegepast. Het tragische van hun lot was vaak dat ze over onvoldoende eigen middelen beschikten om van hun technische kennis zelf te

82. *Ibidem*, IV, 54-55.

83. *Ibidem*, V, 72-84.

84. *Ibidem*, IV, 67-68 en 70-71.

85. *Ibidem*, XVI, 246-247.

86. *Ibidem*, XVI, 245.

87. Zie hierover het desbetreffende hoofdstuk in mijn dissertatie.

profiteren en dus steeds afhankelijk bleven van geldschieters, die hen veelal in de steek lieten zodra ze hen niet meer nodig hadden. Détert beheerste verschillende Hollandse technieken die in het Zuiden goed van pas kwamen. In Nieuwpoort onthulde hij de technische geheimen van de Hollandse jeneverstokerijen, maar toen men deze voldoende had leren kennen, had men hem daar niet meer nodig. Hij verhuisde naar Brugge.

In Brugge ging het hem in het begin niet goed. Hij hoopte dat het uitgeven van zijn *Rapsodisten* hem zou helpen bij het verwezenlijken van zijn plannen. Inderdaad maakten de *Rapsodisten* deel uit van zijn campagne voor het oprichten van een 'Hollandse rederij'. In zijn blad immers wilde hij aantonen dat hij voldoende inzicht bezat in allerhande economische problemen en zeker bekwaam was een dergelijke onderneming te leiden. Bij sommige lezers bereikte hij door zijn scherpe analyses van de toestanden in de Kerk en in het bestuursapparaat het omgekeerde resultaat. Hij trachtte echter -vooral bij de kooplui en ondernemers, die inderdaad zeer kritisch stonden tegenover Kerk en gouvernement, in het gevlug te komen. Daarom was hij dikwijls de spreekbuis van hun ideeën en schreef hij vooral over een materie die hen kon boeien. In het laatste nummer kon Détert zijn teleurstelling over de resultaten van zijn werk niet verbergen. Zonder twijfel werden de *Rapsodisten* gelezen, maar de Bruggelingen weigerden zijn raadgevingen onmiddellijk op te volgen. Slechts één koopman reageerde op zijn verzoek om een rederij op te richten. De magistraten van het Brugse Vrije legden zijn grootse plannen tot herbefolking van het Brugse Vrije naast zich neer. Weinig Brugse kooplui voelden er iets voor Détert als hun afgevaardigde naar Jozef II te sturen om er zijn zelfbedacht plan tot hervorming van de toltarieven te laten verdedigen. Hij zou dus niet met Jozef II in contact kunnen komen. Dit laatste vooral kwam zwaar aan. We weten dat opgemerkt te worden door de keizer één van zijn meest concrete doelstellingen was.

Al deze mislukkingen kon hij niet verkroppen omdat hij - hoewel zeer gelovig - een overtuigd rationalist was, bezielde met een onblusbaar vertrouwen in de kracht van de rede. Tot dergelijke levensfilosofie was hij niet gekomen door lectuur van de 'philosophes', maar hij steunde, zoals uit de *Rapsodisten* blijkt, vooral op Griekse en Romeinse klassieken. Als rationalist was hij overtuigd van de logica die in zijn analyses en plannen stak. Zelf vond hij hen onweerlegbaar en hij kon niet begrijpen dat de Bruggelingen dat niet wilden inzien en zodoende prachtige kansen lieten voorbijgaan. In het laatste nummer valt op, dat Détert gekweld werd door de wreveld van de begaafde intellectueel, die machteloos blijft en ondanks zijn capaciteiten nergens bij betrokken wordt. Hoewel slechts weinigen de intrinsieke waarde van zijn ideeën betwistten, was het maar al te duidelijk dat Détert over te weinig aanzien beschikte om deze te kunnen doorzetten. Door zijn gebrek aan kapitaal werd hij bovendien ook in financiële kringen niet vertrouwd.

De *Rapsodisten* zijn dus voor Détert zelf nutteloos geweest maar aan zijn ijver en volharding danken wij nu een voornamelijk bron. De *Rapsodisten* verschaffen ons vooral informatie over handel, nijverheid en landbouw. Ze bevatten ook inlichtingen over de zeden en levensgewoonten van onze voorouders. Erg belangrijk is, dat ze ons een inventaris bezorgen van de aard van de kwesties die vooral in handelskringen te Brugge ter discussie werden gesteld en dat ze ons bovendien laten kennismaken met de verschillende zienswijzen die daarover ontwikkeld werden. Interessant is ook de confrontatie van de in de oud-katholieke sfeer opgevoede intellectueel met de toestanden in de katholieke kerk in de Zuidelijke Nederlanden. De *Rapsodisten* helpen ons bovendien de sfeer van het leven in de Zuidelijke Nederlanden op het eind van de achttiende eeuw op te roepen.

De samenwerking van de Vlaamsgezinden doorheen de geschiedenis van de Vlaamse Beweging.

M. DE VROEDE

Heden ten dage zijn Vlaamsgezinden van uiteenlopende richting werkzaam in verschillende politieke partijen en groeperingen. Daarnaast ziet men een Vlaams-nationale partij in de Vlaamse gewesten zelfstandig opereren. Aan de andere kant treft men in recente tijd ook voorbeelden aan van overleg en gezamenlijk optreden tot realisatie van een gemeenschappelijk doel, de levensbeschouwelijke tegenstellingen ten spijt. Met dat beeld voor ogen, kan men zich diverse vragen stellen. Wat was in het verleden de dominante: het gescheiden optreden naar buiten, of de gemeenschappelijke actie? Waartoe leidde de ideologische verdeeldheid in de vlaamsgezinde gelederen? Welke betekenis heeft anderdeels de samenwerking gehad en welke vorm heeft ze aangenomen? Was het een actie over de partijen heen, of binnen één eigen partij? Hoe dient de ontwikkeling uiteindelijk te worden verklaard?

In de literatuur over de geschiedenis van de Vlaamse Beweging¹ vindt men ruime informatie betreffende de gestelde problematiek. De samenwerking van de Vlaamsgezinden doorheen die geschiedenis is echter nog niet het specifieke thema geweest van wetenschappelijke publikaties. Een synthetisch overzicht ervan ontbreekt. Onderhavige bijdrage wil daartoe een poging zijn, binnen bepaalde perken. De ontwikkeling van de vlaamsgezinde actie dient in het kader van de politieke en sociale evolutie van België ruimer te worden gesitueerd dan hier het geval kan zijn. We zullen ze anderdeels niet volgen tot op heden. Vermits de verklaring van de huidige situatie vooral in de periode vóór 1914 moet worden gezocht, zullen we onze aandacht hoofdzakelijk daaraan besteden.

Waar het er in wezen om te doen is, enkele grote lijnen te trekken en de verklaring daarvan te geven, zullen we weinig in detail treden. De aangehaalde verschijnselen mogen volstaan tot globale beantwoording van de opgeworpen vragen. Indien we echter van de samenwerking der Vlaamsgezinden doorheen het verloop van de Vlaamse Beweging een vollediger beeld willen verkrijgen, samen met een meer verantwoord inzicht in de positieve aspecten en gevolgen daarvan, dan zal nog heel wat studie nodig zijn; het verschijnsel dient onder meer ook op lokaal vlak in concreto te worden onderzocht.

1. Zie achteraan de literatuuropgave.